

ДРАГАНА САВИН

ДР ДИМИТРИЈЕ ЂУРОВИЋ И ЊЕГОВО ДЕЛО (1882–1945)¹

САЖЕТАК: Ове године се навршава 140 година од рођења заборављеног југословенског и српског слависте др Димитрија Ђуровића. Димитрије Ђуровић је због стицаја неповољних историјских, личних и политичких околности неправедно запостављен и заборављен. Иако није дао онакав плод какав би се очекивао од једног врхунског интелектуалца какав је био, образованог у славистичким центрима широм Европе, са наставничким искуством на универзитетима у Кијеву, Одеси, Скопљу, Београду, Димитрије Ђуровић заслужује да се његово име и дело отргне од заборава, преиспита његов допринос и нађе ново место у историји српске славистике и русистике, оно које заслужује и које му припада.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Димитрије Ђуровић (1882–1945), палеославистика, русистичка граматографија, руско-српска лексикографија, лингводидактика, лингвокултурологија

1.

Овом приликом бисмо желели да укратко представимо научној и стручној јавности живот и дело др Димитрија Ђуровића, прегаоца из области славистике и русистике, његове најважније радове, штампане као посебна издања, којима је задужио домаћу научну сцену и заслужио да буде сврстан у најзначајније прегаоце српске русистике између два светска рата.

Димитрије Ђуровић је своја дела објављивао често као посебна издања, док су студије, расправе и чланци публиковани у

¹ Рад чине делови наше докторске дисертације *Славистичко дело Димитрија Ђуровића* под менторским руководством проф. др Ксеније Кончаревић, пријављене на Филолошком факултету у Београду.

часописима, а нека дужа дела су из часописа прештампована у посебна издања. Ђуровић је био живог, активистичког духа, патриота у души, ревносни православац, бунтовник по природи, тражилац истине и правде – све је то довело до његовог трагичног краја у преломним историјским временима. Он се несумњиво трудио да остави траг за собом, марљиво је писао, публиковао је радове и чланке у часописима, често су излазили његови радови и у посебним издањима, неке од њих је сам финансирао.

Лингвистичку русистику Димитрије Ђуровић је највише задужио капиталним радовима: *Руским књижевним језиком* (школском граматиком), Београд 1931, и *Речником руско-српскохрватским са грамаџиком руској језика*, Београд 1936 (1946, 2000). Поред ова два рада из области лингвистичке русистике, значајан допринос је дао и у области лингвистичке славистике: докторска дисертација *Говори общеславјанској језыка (с линџвистическој карџој)*, Варшава 1913; *О њореклу словенској џисма*, Београд 1927; *Народност сџаро-црквенословенској језыка*, Београд 1928. Из историје књижевности је написао: *Сџудије о српској народној лирици*, Скопље 1921; *Из исџорије књижевној џрејорода*, Суботица 1927; као и *Народне умотворине*, Београд 1931, које су доживеле највећи број приказа у домаћим часописима. Аутор је и више уџбеника: *Уроки џо еџимолоџи русскојо језыка*, Пултуск 1908; *Фонеџика црквено-словенској језыка* (дезидерат), Београд 1930; *Морфолоџија црквено-словенској језыка* (дезидерат), Београд 1931; *Руска чџианка за џиџомџе Војне академије за 1937–1938. џодину* (дезидерат), Београд 1937.

2.

Представићемо биографију² Д. Ђуровића у најважнијим цртама да бисмо добили обресе његовог животног пута, проблема са којима се сусретао током каријере, немогућности остварења својих научних потенцијала и одговарајуће професионалне каријере.

Димитрије Ђуровић је рођен 29. октобра 1882. у селу Петрово Копито код Даниловграда, а трагично изгубио живот у концентрационом логору Маутхаузену пред сам крај рата и ослобођења нацистичког логора смрти од стране савезника 1945. године. Школовање је започео у Даниловграду, а гимназију је завршио у Новгороду, као стипендиста Руске царевине због показаних изузетних

² Детаљне биобиблиографске податке др Димитрија Ђуровића и изворе видети у: Драгана Савин, „Живот и дело др Димитрија Ђуровића из Петровог Копита (1882–1945)”, Октоих: Часопис Одјељења за српски језик и књижевност Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори, XI/2, Подгорица, 2021, 141–166.

резултата у школи. После завршене гимназије, студије је наставио у Русији, бирајући студије словенске филологије и упоредне граматике индоевропских језика. Студентске дане је провео у најзначајним центрима у којима су се изучавале словенске студије: у Москви, Прагу, Лајпцигу и Петрограду. После студија које су трајале у периоду 1903–1907, наставља да се усавршава и магистрира 1912. у Петрограду, а 1913. докторира у истом граду са темом *Говори ойшћисловенскої језика са линїсїиичком карїом*. Паралелно са академским усавршавањем Д. Ђуровић ради у Варшави као професор гимназије и предавач на педагошким курсевима при универзитету. У Варшави склапа и брак са професором гимназије Софијом Козловски (Холм, Русија, 1886 – Улцињ, Црна Гора, 1923), из ког ће потећи и двоје деце: Сергије (Варшава, Пољска, 1909 – Београд, 1994), доктор економских наука и професор Универзитета у Београду, и Марија (1912–1945), професор гимназије.

Избијање Великог рата промениће живот породице Ђуровић из корена као и самог Димитрија: почињу евакуације, селибде и на крају повратак у земљу и тамошњи ход по мукама у потрази за одговарајућим запослењем спрам својих квалификација. Из Варшаве се породица Ђуровић најпре сели у Кијев 1915. где ће наредне школске године (1915–1916) Ђуровић добити место на Универзитету као предавач курсева Фонетика црквенословенског језика и Препород код Словена почетком XIX века, потом у Одесу, где наставља са професуром, али се и ангажује у помоћи око смештања српских ђака избеглица, њиховом образовању, постаје и сарадник у часопису *Словенски јуї*.

Година 1920. је прекретница за породицу Ђуровић. Ђуровићеви се те године пресељавају у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Прво радно место Д. Ђуровића у отаџбини је предавач руског језика на Филозофском факултету у Скопљу. Нажалост, ово радно место напушта самоиницијативно због опасности од маларије и страха за здравље своје породице који је био основан, будући да је после следбе у Улцињ 1923, његова супруга и преминула. У Улцињу је радио као директор гимназије и професор, после годину дана проведених на том месту, следеће три школске године проводи у гимназијама: у Алексинцу, где је радио као професор српскохрватског језика, потом га служба води у суботичку гимназију, и напослетку четврте године добија место директора гимназије у Бачком Петровцу, где обавља и дужности професора српскохрватског језика и секретара школе.

Године 1927. Д. Ђуровић се са децом наставља у Београду, где од новембра 1927. па све до краја 1932/1933. предаје црквенословенски и руски као хонорарни наставник на Православном

богословском факултету (ПБФ). По доласку у Београд, склапа брак са професорком Наталијом Крунић. У периоду од 5. септембра 1929. до 5. октобра 1930, Ђуровић ради паралелно и у Државној трговачкој академији у Земуну, школској установи средњошколског нивоа, где предаје српскохрватски, немачки и историју.

Период рада на Православном богословском факултету (ПБФ) био је најплодоноснији период његовог научног рада. Академско окружење је подстицајно утицало на његов стваралачки рад, посебно у погледу писања уџбеничке литературе, имамо у виду: *Народности сѣтаро-црквенословенскої језика*, Београд 1928; *Фонетика црквено-словенскої језика*³, Београд 1930; *Народне умотворине*, Београд 1931; *Руски књижевни језик*, Београд 1931; *Морфологија црквено-словенскої језика*⁴, Београд 1931; а *Речник руско-српскохрватски са трамаишком рускої језика* је у процесу израде.

Током рада на ПБФ, Д. Ђуровић је у више наврата покушавао да заснује стални радни однос уместо хонорарног, што би му омогућило стабилна примања за себе и своју породицу али и егзистенцијалну и професионалну сигурност. Одбијање његових молби је најпре зауставило, а потом и прекинуло његову каријеру у тренутку кад је тек требало да дâ најзначајније плодове.

Од 1930. до 1937. Д. Ђуровић предаје руски језик на Војној академији у Београду. Током рада на Војној академији, Д. Ђуровић саставља *Руску читанку за иишомце Војне акадѣмије за 1937–1938. годину*⁵.

Почетком тридесетих година двадесетог века Д. Ђуровић почиње више да се бави публицистиком и писањем научно-популарних чланака, него самом науком, највероватније због осујећене академске каријере, али и интересовања за српска државотворна и политичка питања. Сам он је био активни члан организације „Народна одбрана”, његовог Средишњег одбора у Београду. Чланство и рад у „Народној одбрани” ће имати велики утицај на његов даљи животни пут и рад. Био је противник усвајања закона о посебним односима са Католичком црквом, тј. успостављања Конкордата 1937, те је због осуде државне политике по том питању био ухапшен и изведен пред Суд за заштиту државе. Иако тада није осуђен, превремено је пензионисан 1938. године.

Као професор у пензији, од 1938. године, Д. Ђуровић ће хонорарно предавати руски језик на Високој економско-комерцијалној

³ *Фонетика црквено-словенскої језика* није доступна у отвореним библиотечким фондовима Србије, сматра се дезидератом.

⁴ *Морфологија црквено-словенскої језика* дели судбину *Фонетике*, и она је дезидерат.

⁵ *Руска читанка за иишомце Војне акадѣмије за 1937–1938. годину (Русская хрестіоматіія для восійианников Военной акадѣмиі)* је као и *Фонетика* и *Морфологија црквено-словенскої језика* – дезидерат.

школи. После почетка Другог светског рата у окупираном Београду је сарађивао са припадницима Народноослободилачког покрета, те је 1942. био откривен и ухапшен од стране Специјалне полиције и одведен у Бањички логор. „Као истински патриота, словенофил, антифашиста, члан и активни дјелатник Народне одбране, ухапшен је од стране Немаца у Београду (1942) и најприје био заточен у Бањичком логору”⁶. Из Бањичког логора је потом депортован у злогласни концентрациони „радни” логор Маутхаузен, где је мученички окончао живот у крематоријуму неутврђеног дана 1945. године, пред сам крај рата и ослобођења логора од стране савезника.

Најбољу сажету слику о Ђуровићевом животном путу доноси библиограф Д. Аранитовић кад каже да је Д. Ђуровић био „непатворени родољуб, трагалац за општесловенским коријенима нашег језика и културе”⁷ који је од најранијих својих дела писао о опасности од Западне Европе, посебно Немаца и њихове нескривене тежње за богаћењем и поробљавањем других народа. „Стога је и уморен мученичком смрћу од стране оних на чију је антицивизацијску, антисловенску и рушилачку најезду упозоравао и одупирао јој се”⁸.

3.

Стваралаштво Д. Ђуровића може се поделити у три периода: у првом је Д. Ђуровић иступио као млади песник, писац три књиге поезије на српском језику (1896–1903), други период (1908–1919) се односи на научне радове које је писао на руском језику током боравка на руском говорном подручју, о овом периоду имамо и најмање доступних извора, да би трећи период (1920–1940) представљао године у којима се највише посвећује писању уџбеничке литературе, али и научно-популарних радова. Ми ћемо у овом сажетом приказу његове научне делатности представити радове⁹ које је публиковао у засебним издањима из сва три периода.

⁶ Добрило Аранитовић, „Био-библиографија Димитрија П. Ђуровића (1882–1945)”, Београд 1896; *Пусишњак*, Београд 1903; *Бијели Павле*, Београд 1903; *Говори общесловянскаго языка (съ лингвистической картой)*, Варшава 1913; *Нгъци и Славяне*, Минск 1916; *Сѣудје о срѣској народној лирици*, Скопље 1921; *Из историје књижевној прејорор*, Суботица 1927; *О йореклу словенској йисма* [Прештампан рад из *Просвейној власника*, Београд, 43/1927, 11, 129–147], Београд 1927; *Народносѣ сѣаро-црквенословенској језика* [Прештампано из *Бојословља*, Београд, 3/1928, 3, 223–232; 4, 280–312], Београд 1928; *Значај св. Тирила и Мейодија*

⁷ Исто, 62.

⁸ Исто, 62.

⁹ Корпус анализираних Ђуровићевих дела у овом раду обухвата: *Из ђачкој живојоа*, Београд 1896; *Пусишњак*, Београд 1903; *Бијели Павле*, Београд 1903; *Говори общесловянскаго языка (съ лингвистической картой)*, Варшава 1913; *Нгъци и Славяне*, Минск 1916; *Сѣудје о срѣској народној лирици*, Скопље 1921; *Из историје књижевној прејорор*, Суботица 1927; *О йореклу словенској йисма* [Прештампан рад из *Просвейној власника*, Београд, 43/1927, 11, 129–147], Београд 1927; *Народносѣ сѣаро-црквенословенској језика* [Прештампано из *Бојословља*, Београд, 3/1928, 3, 223–232; 4, 280–312], Београд 1928; *Значај св. Тирила и Мейодија*

Димитрије Ђуровић се прво опробао као песник. Написао је и публикувао три књиге песама: *Из ђачкој живоји* 1896, *Пусџињак* и *Бијели Павле* 1903, потписивао се псеудонимима Митар П. Ђуровић и М. Брдски. Песнички период је осликавало романтичарски занос младића, родољуба, који се бави темама неуобичајеним за своје године. Прву збирку песама је написао са 14 година и у њој се појављују теме у којима са љубављу говори о Црној Гори, о владару Црне Горе, о смрти, о Балкану, о историјским догађајима из српске историје као што је Косовски бој и сл. Следеће две књиге поема, како их он назива, излазе 1903. године: *Пусџињак* и *Бијели Павле*. Д. Ђуровић се у *Пусџињаку* бави темом искушавања монаха од стране нечастивог а у *Бијелом Павлу* историјским догађајем настанка племена Бјелопавлића од Павла, сина Леке Дукађина. *Бијели Павле* наилази на прву оштру критику у којој се поручује младом песнику да се остави поезије и опроба у прози. Не знамо да ли је поезију Ђуровић потпуно напустио или ју је можда и надаље писао за себе, али знамо да је више није објављивао.

Докторска дисертација Димитрија П. Ђуровића *Говори ојшћесловенској језика са линџисџичком карџиом*¹⁰, писана је на руском, на 149 страна, на крају рада се, после садржаја, литературе, налази карта говора општесловенског језика, коју је саставио сам аутор, а која представља приближан распоред Словена после поделе општесловенског језика. Рад је публикуван у засебном издању, финансираном од стране самог аутора 1913. у Варшави, а једини библиотечки примерак у нас се налази у фонду Библиотеке Матице српске, пронађен преко ручног каталога¹¹.

Д. Ђуровић поставља као циљеве рада: 1) представљање настанка и развоја општесловенског самогасничког и сугласничком

у исџиорији словенске кулџуре [прештампано из *Извещџаја Државне џрџовачке академије у Земуну за џик. 1929/30. џодину*, Земун, 1930, 3–9], Земун 1930; *Народне умџтворине*, Београд 1931; *Руски књижевни језик*, Београд 1931; *Јован Јовановић Змај као џесник словенске емоционалности* [Прештампано из *Лейџииса Маџице срџске*, Нови Сад, 107/1933, 337/1–3, 88–93], Нови Сад 1933; *Миџолошки елементи у џесми Цар Лазар се џриволева царџџву небеском* [Прештампано из *Гласника Јуџословенској џрофесорској груџџива*, Београд, 15/1934–1935, 8, 681–688], Београд 1935; *Реџник руско-српскохрватски са граматџком руског језика*, Београд 1936; *Сербскохрватској ген. пл. на-џ* [Прештампано из *Журнала славјанској филџологиј* „Слово“ 1937], Лавов 1937; *Симболи у народној џоезији* [Прештампано из часописа *Прилози џроучавању народне џоезије*, Београд, 5/1938, 2, 234–240], Београд 1938; *Речник руско-срџскохрватски са џрамаџиџком руској језика* [Друго поправљено издање], Београд 1946; *Речник руско срџско-хрватски са џрамаџиџком руској језика* [Треће фототипско издање], Београд 2000.

¹⁰ Подробније информације о докторској дисертацији Димитрија Ђуровића видети: Драгана Савин, „Говори општесловенског језика Димитрија Ђуровића”, *Слависџика*, 25/2, Београд, 2021, 239–257.

¹¹ Захваљујемо се на помоћи и саветима приликом претраге библиотека-ру-информатору из Библиотеке Матице српске – Петеру Хајнгерману.

система, 2) допуњавање описа система новим појавама у језику, 3) указивање на блискост или међусобне односе међу одређеним словенским језицима, који су се развили из прасловенских говора и на основу лингвистичких података одредити место на ком су живела поједина словенска племена у њиховој прадомовини¹².

Аутор се у раду вешто креће од презентовања познатих и признатих ставова о променама у општесловенском језику до изношења својих личних ставова за поједина питања.

После прегледа настанка и развоја општесловенског самогласничког и сугласничког система, што чини у несразмери (далеко више простора посвећује самогласничком систему, 9–83. стр., него сугласничком, 83–116), аутор доноси преглед теорија и класификација словенских језика, у коме импресионира владањем и познавањем материје, обухвата теорије које датирају од XVI века као што је теорија Јана Блохосава, па преко XVIII века до тада нових и актуелних теорија Срезњевског, Григоровича, Котљаревског, Будиловича, Де Куртенеа, Собољевског, Флоринског, Лескина, Маретића, Гебауера, Облака, Јагића.

Када се бави Словенима у њиховој прадомовини Д. Ђуровић даје теоријске поставке за презентовање своје ауторске карте говора прасловенског језика, која се налази на крају доктората, што чини круну рада. Д. Ђуровић смешта Словене на територију северније од доњег тока Нарева и Западног Буга, јужније од Припјата и западније од средњег тока Дњепра, северније и северозападније од зоне горњег тока Дњестра, Прута и Серета, северније од горњег тока Тисе, Висле и Одре и западније од горњег тока Лабе, горње Сперве и средње Одре, на крају северније од Варте и доњег тока Висле.

На овај део рада као и на карту *Говора ојшћисловенских језика*, као најзначајнијем делу доктората, осврнуо се и врсни совјетски слависта рођен у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, Н. И. Толстој¹³ који је сматрао да су Ђуровићеви закључци у вези са границама Словенства у периоду распада прасловенског језика, а пре почетка миграција Словена остали актуелни и 70 година после објављивања рада, док се питањем одређивања граница прасловенских дијалеката нико није осмелио да озбиљније позабави до времена објављивања Толстојевог приказа рада.

Д. Ђуровић је овим делом, у духу младограматичарске лингвистичке традиције свога доба, Вунтових теоријских поставки,

¹² Д. П. Джуровичъ, *Говоры общеславянского языка (с лингвистической картой)*, Варшава 1913, 7.

¹³ Никита И. Толстой, „Из истории славистики – Опыт карты праславянских диалектов Д. П. Джуровича из 1913”, *Зборник Майице српске за филологију и лингвистику*, 27–28, Нови Сад, 1984–1985, 789–799.

а посебно руске лингвистичке школе, направио рад вредан помена. Његова велика ерудиција и широко образовање из области упоредне граматике словенских и индоевропских језика уз знање и познавање већег броја живих и мртвих језика дали су му чврсте основе за бављење тако комплексним и захтевним областима филологије као што су палеославистика и индоевропеистика. У раду долази до изражаја ауторово владање литературом, те се осим познавања лингвистичких законитости првих компаративиста презентује и савремена научна мисао, али се открива и ауторов интерес за књижевност и историју Словена, који ће га у каснијем професионалном раду у Србији одвести у друге сфере рада кад почиње све више да се интересује историјом књижевности, писањем уџбеничке литературе (у ужем и ширем смислу речи), научно-популарних чланака и превођењем.

Аутор на крају рада обећава будућа истраживања из палеославистике у области лексике и морфологије, која су га могла видети у врх европске науке свога доба, да је наставио да се бави овим питањима. Међутим, животне и историјске околности су га одвеле у друге сфере – рад у гимназијама, средњим стручним школама, високим школама стручног усмерења, где предаје руски, црквенословенски, српскохрватски и друге предмете.

Из другог, руског, периода доступно нам је још предавање које је преточено у посебно издање под називом *Немци и Словени*, које излази у вихору Великог рата 1916. године. Д. Ђуровић у овом раду упоређује две велике групе народа Словене и Немце на основу тематике и личности из народних књижевности. Словени су ти који негују добро, морал, који се боре за вишу правду и очување божијих закона, док је Немцима сврха живљења у богаћењу, освајању и поробљавању других народа. Презентују се описи немачке *Песме о Нибелунзима* и словенски јунаци Иља Муромец и Краљевић Марко. Као оквир за детаљнији опис карактерних црта Немаца и њиховог односа према другим нацијама, Д. Ђуровић пише о неколико историјских догађаја у којима се најбоље показује немачки освајачки карактер и описује идеја пангерманизма.

Ово предавање, штампано у самосталном издању, у вихору Првог светског рата и великог страдања словенских народа, одликује се тенденциозним и надахнутим стилем самог аутора, које је имало за циљ да охрабри и ободри млади словенски нараштај да се бори за исправну ствар, за будућност свесловенства, за слободу. Аутор верује у мисију Русије, њено посебно место у историји света и њену хришћанску, боголику вишу правду.

Д. Ђуровић се током свог педагошког рада у разним установама и на разним предметима (руски, српскохрватски језик и књи-

жевност, црквенословенски језик) увек трудио да напише уџбеник или приручник за наставу, због тога је његова уџбеничка делатност разноврсна и богата.

По доласку у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца Д. Ђуровић пише две веће студије из историје књижевности: *Студије о српској народној лирици у вези с теоријама о њеном постанку* (Скопље, 1921) и *Из историје књижевности у Србији. Романтизам, реализам и његове методе* (Суботица, 1927). Из предговора прве књиге сазнајемо да ју је аутор написао на руском језику али да није успео да је објави у часопису *Извѣстїя Отдѣленїя русскаго языка и словесности Россїйской Академіи Наукъ*, у којем је уредник био А. А. Шахматов. У *Студијама* се Д. Ђуровић бави српском народном лириком, за коју сматра да није довољно у фокусу интересовања истраживача. Дело је написано у форми научног рада, са развијеном научном апаратуром. Први део се бави теоријама о настанку поезије, други део се бави лирском поезијом и њеним врстама (љубавне песме, сватовске песме, обреди без песама, верска лирика – обредне песме култу сунца, покајничке песме), трећи део стилем и прасловенским елементима у народној лирици. Рад је наишао на критику¹⁴ Јаше Продановића, који је после на страницима часописа *Гласник професорској друштва* прешао у полемику¹⁵ аутора и критичара (уредника часописа). Ова непотребна полемика умањује значај и вредност покушаја младог Ђуровића да се исказа у области историје књижевности, која му није била примарна студијска грана, али за коју је имао потенцијала због свог поетског искуства и афинитета према лепој књижевности.

Друга студија *Из историје књижевности у Србији. Романтизам, реализам и његове методе* бави се књижевним препородом и његовим узроцима, периодом просветитељства; романтизмом са његова два правца: бајронизмом у Западној Европи и народњаштвом код Словена; реализмом и његова два правца: натурализмом и поезијом светског бола; потом се аутор занима за личност песника, писца, његове особине, дарове и таленте и напослетку стилем, који може бити патетични, лирски, елегички, сатирични, иронични, хумористични, импресионистички. Ова студија нема предговора, нити обраћања аутора у коме би он изразио сврху и

¹⁴ Јаша Продановић, „Д. П. Ђуровић: Студије о српској народној лирици у вези са теоријама о постанку поезије. Скопље, 1921”, *Гласник Професорској друштва*, 1–2, Београд, 1922, 65–71.

¹⁵ Д. Ђуровић, „Како се пишу крике”, *Гласник Професорској друштва*, 10–11, Београд, 2/1922, 486–488; Јаша Продановић, „Одговор на чланак: Димитрије Ђуровић, како се пишу крике”, *Гласник Професорској друштва*, 10–11, Београд, 1922, 488–490.

намену студије. Књига је приказана¹⁶ на страницама *Лейхойса Майице српске* на један умерен дескриптиван начин уз закључак да је узето велико градиво да се представи на малом простору и да би требало да садржи више елементарних појмова ако је намењена за школску употребу, али је аутор представљен иницијалним Н. Т. П. сматра корисном за школску употребу у функцији помоћне књиге.

Будући да је период писања овог дела, период кад је Д. Ђуровић радио у гимназијама и предавао српскохрватски језик, по свему судећи са књижевношћу, може се сматрати да је књига намењена школској настави, иако је требало да садржи више елементарних појмова презентованих мање захтевним стилем писања.

Д. Ђуровић се 1927. враћа на тему из историје словенске филологије у студији *О пореклу словенској њисма*, која се бави проблематиком првих словенских писама – глагољице и ћирилице, њиховим пореклом, настанком и њиховим ауторима, у којој аутор износи свој поглед на настанак прве словенске азбуке. Рад излази у врло читаном *Просветном гласнику*, а потом и у посебном издању и представља једну од већих Ђуровићевих студија са адекватном научном апаратуром, писана је на ћирилици. Рад се састоји од четири дела: *Историја њишања о пореклу словенској њисма*, *Словенско њисмо њре њримања хришћансѡва*, *Усавршавање њрвобѡићној њисма* и *Сасѡављање ћирилице*. Ђуровић прво даје импресивни преглед научних поставки о првом словенском писму и првенству глагољице над ћирилицом, осврћући се на дела најпознатијих страних аутора, тако у првом делу он цитира Добнера, Лингарда, Антона, Добровског, Копитара, Милера, а у корпусу самог рада се осврће и на идеје и проналаске Григоровича, Шафарика, Бођанског, Успенског, Јагића, Милетића, Бељајева, Хануша, Хејтлера, Дуриха, Тејлора, Срезњевског, Миклошича, Рачког, Котљаревског, Викторова, Гилфердинга и др., међутим, примећује се да не помиње домаће познате научнике као што су били Ђура Даничић, Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић, Александар Белић, који су се, такође, бавили том проблематиком.

Рад на крају доноси и неколико идеја и закључака, који нису имали и немају много истомишљеника у научним круговима, као што је мишљење да је Св. Ћирило саставио и глагољицу и ћирилицу, као и то да је старословенски језик говор старих Срба и Хрвата, тј. онај говор који је био најближи Бугарима, који су усвајали језичке особине од својих суседа Срба.

¹⁶ Н. Т. П., „Књижевни препород. Д-р Димитрије Ђуровић: Из историје књижевности препорода (Романтизам, реализам и њихове методе), Суботица, 1927”, *Лейхойс Майице српске*, 314/3, 1927, 482–483. [Приказ].

Приближавање тридесетим годинама XX века код Д. Ђуровића доводи до видне стагнације у његовом научном раду, нада све у праћењу новије литературе и извора. Повратак на тематику из палеославистике, која му је блиска по вокацији, а студија овог типа, највероватније, потребна за почетак рада на ПБФ.

После студије *О њореклу словенској њисма*, Д. Ђуровић следеће године пише студију *Народносћ црквено-словенској језика* у факултетском часопису *Бојословље* у бројевима 3. и 4, постоји и посебна публикација, штампана у Београду 1928. године. *Народносћ сћаро-црквенословенској језика* штампана у засебном издању има 44 стране и бави се пореклом, односно упоредним мултидисциплинарним приступом у анализирању порекла старословенског језика. Студија је организована у пет издвојених поглавља и неколико потпоглавља које и најбоље презентују на шта је аутор ставио посебан акценат: I *Исћорија њићања о народносћи сћаро-црквенословенској језика*, II *Расћадање Словенсћива и диференцијација њихова језика. Крећање јужних Словена и њоложај Бућара*, са поднасловима: 1. *Диференцијација језика*, 2. *Крећање Словена и језичке особине јрућа*, III *Главна фонетска обележја сћаро-црквенословенској језика*, њихово њорекло и веза са живим словенским језицима, IV *Главније морфолошке особине срјско-хрвајској језика* и њихов однос њрема сћаро-црквеном слов. језику, *Неке синћаксичке особине сћарословенској језика* и њихов однос њрема срјско-хрвајској и бућарској језичкој консћрукцији, 1. *Из обласћи живовћа сћарословенских речи*, 2. *Сћаро-словенске речи, које не њосћоје у бућарском, а живе у срјско-хрвајском језику*.

Ђуровић проблематику јужнословенског порекла старословенског посматра као сплет више чинилаца, полази од познатих, историјских података, да би преко описа фонетских особина Словена балканског ареала, потом морфолошких одлика српског у односу према старословенском, делимично синтаксичних одлика старословенског и његовог односа према српском и бугарском, одлика народних књижевности, дошао до закључка да је старо-црквенословенски (старословенски) језик – источни дијалекат прасрпскохрватског језика. Заговорника ове идеје у савременој палеославистици нема много. Ова студија је и најближа по сфери интересовања и садржински са два Ђуровићева рада: *О њореклу словенској њисма* и *Говорима ојћћесловенској језика*, његовом докторском дисертацијом из 1913. године, на коју се ниједном не позива ни у овом нити у било ком свом раду.

У раду *Значај св. Ђирила и Мејодија у исћорији словенске кулћуре* Д. Ђуровић се бави историјско-религијским предуслови-ма за настанак првог словенског писма и значајем појаве писма за

словенски хришћански духовни развој, будући да од тада Словени могу да на свом језику прочитају и сазнају о најсавршенијем учењу о циљу и смислу живота, о моралу, о извору више правде. Резултат прегалачког рада у стварању словенског писма од стране Свете Браће ће отворити надаље пут Словенима да крену у ослобођење од поробљивача и путем препорода. Аутор у раду изражава мишљење које се базира, више на емоцијама него научним и историјским доказима, да су Света Браћа словенског порекла, да они нису могли бити Грци јер су направили тако савршено писмо и тако добро познавали тананости словенског језика, порекла речи, фонетике.

Писмо је помогло да се развију словенске цивилизацијске тековине, дух заједништва и пригрли смисао овоземаљског живљења у Божијим законима и вишој правди. Д. Ђуровић овој тематици приступа из угла хришћанског верника и истиче значај стварања општесловенског писма за читав словенски свет. Словени су овим чином стварања писма, по промислу Бога, кроз рад Св. Тирила, приписани историјским народима, постали су равноправни део светске културне цивилизације.

Година 1931. посебно је успешна година за Ђуровићево стваралаштво, те године му излазе два значајна дела: *Народне умотворине* и *Руски књижевни језик*, које успева да објави упркос интензивном ангажовању у организацији „Народна одбрана” за чије намене пише и већи број чланака у истоименом часопису између 1930. и 1932. године. За историју русистике и славистике значајније је дело *Руски књижевни језик*, али оно у тадашњој научној јавности није изазвало толику пажњу као *Народне умотворине*, које су доживеле највећи број приказа једног Ђуровићевог рада.

Д. Ђуровић *Народне умотворине* намењује образовним потребама домаћег школства, сврстава их у уџбеничку литературу јер сматра да не постоји уџбеник који се бави проблематиком народних умотворина што отежава наставницима рад у образовно-школским установама. Аутор се прво бави односом језика и народа, потом дефинише разлику између народне и уметничке књижевности (у првој се не види јасно уметникова личност, а у уметничкој се види), потом значајем изучавања народних умотворина и врста истих, мотивима и стилем епских и лирских песама, дотиче се и гуслара, а завршава значајем словенских народних умотворина у презентовању своје културне ризнице Западној Европи. Врсте народних умотворина којима се бави су: обредне песме, коледи, краљичке песме, додолске песме, сватовске, љубавне, тужбалице, бајке, каже, легенде, приповетке, пословице, загонетке, „бугаратице”. Мотив

витеза натприродне снаге увек је у центру Ђуровићевих студија из историје књижевности, као и незаобилазни јунак Краљевић Марко и циклус посвећен песмама о њему. Потом се дотиче и циклуса гусларских песама, песама митолошког циклуса, циклуса Немањића и Мрњавчевића, Косовског циклуса, циклуса Бранковића и Јакшића, циклуса Црнојевића, хајдучког и ускочког циклуса и циклуса песама о борби за ослобођење Србије и Црне Горе.

Књигу *Народне умотворине* аутор је наменио у наставне сврхе. Сама књига је настала из његових вишегодишњих припрема за наставу српскохрватског језика и књижевности у средњошколским образовним установама. Ова књига је прилагођенија настави, али и ширем кругу корисника од књиге *Из историје књижевности прејорога*, доживела је највећи број осврта¹⁷ у часописима, што говори да је литература овог типа била потребна у то доба, али добронамерни критичари примећују и њене видљиве недостатке као и недовољан искорак у доприносу овој тематици.

Димитрије Ђуровић, као велики прегалац у области дидактичне литературе, 1931. године публикује *Руски књижевни језик* као граматику руског језика намењену студентима Православног богословског факултета, односно наставном процесу на поменутом факултету¹⁸. Ова грамика је једно од два најзначајнија дела које је Ђуровић оставио домаћој русистици у међуратном периоду.

Д. Ђуровић као већ искусни предавач на захтевнијим курсевима руског језика конципира *Руски књижевни језик* на модеран и нов начин, уносећи елементе психоллингвистике, етнолингвистике, донекле и социоллингвистике у описивању фонетских и граматичких појава.

Почетак *Руској књижевној језика* доноси више информација из историје језика (у општим цртама о Словенима, о Русима, њиховом културном седишту, настанку државе), настанку руског књижевног језика (о настанку руског језика из прасловенског, о дијалекатској основи која је узета за руски књижевни језик, посебно се истиче значај црквенословенског језика његов лексички удео у руском књижевном језику и сл), као и историјат проблема

¹⁷ М[еденица] Р[адосав], Радосав Меденица, „Дим. Ђуровић: 'Народне умотворине' (Геца Кон, Београд, 1931)”, *Српски књижевни гласник*, 34/4, Београд, 1931, 316–317. [Приказ]; Константин Перић, „Др Дим. Ђуровић: Народне умотворине. Београд, Издавачка књижарница Геце Кона, 1931”, *Животи и рад*, 9/51, Београд, 1931, 1189–1190; S[tjepan] Vosanac, „Ђуровић Дим. др: Народне умотворине, Београд, 1931, 94”, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 12/1, Београд, 1932, 151–157. [Приказ].

¹⁸ Дара Дамљановић, Ксенија Кончаревић, *Настава и методика настава руској језика у Србији у XIX и XX веку. Прилози за историју*. Београд: Славистичко друштво Србије, 2010, 130.

везан за реформу правописа и његов однос према неким реформаторским решењима новог руског правописа (аутор је сматрао да није требало избацивати из правописа *ѣ* и донекле *і*) које ипак прихвата и примењује.

Руски књижевни језик се одликује опширном и детаљно описаном фонетиком, коју аутор повезује са физиологијом гласова, потом је дат опис акцента, историјат правописне реформе у Русији и промене које носи нова реформа. Фонетика доноси везу са физиологијом гласова, што је новина у писању граматика и представља утицај Вунтових и Паулових идеја¹⁹, детаљан опис фонетске карактеристике гласова, док се посебна пажња посвећује руском акценту, његовој дужини и интонацији са указивањем на сличности и разлике са српскохрватским језиком и неким његовим дијалектима, што показује колико је Д. Ђуровић био добар познавалац свих особености фонетике руског и српског језика.

Незаобилазна тема је и народна књижевност коју Димитрије Ђуровић помиње кроз анализу стиха руске народне поезије.

Морфологија доноси потребне информације о граматичким правилима, парадигмама у традиционалном приступу проблематици са савремено-научним терминолошким апаратом, честим освртом на дијакронију, поређењем са српскохрватским и истицањем сличности и разлика, као и неколико социолингвистичких напомена. У презентовању граматичког материјала, Д. Ђуровић је дијакронију ставио у службу синхроније, као што то чини и Р. Кошутић²⁰, користи и приступ истицања методских сличности између руског и српског не само разликама како то чине Ј. Илић²¹ и Р. Кошутић²². Синтакса се одликује опширнијом разрадом и објашњењима у односу на све претходне граматике. Д. Ђуровић се реченичним деловима и врстама реченица бави на традиционалан начин, док је свако правило илустровано са једним или више реченичких примера.

На крају књиге долази Додатак са 11 руских акцендованих текстова из народне руске књижевности и уметничке књижевности XIX века, којима је намена допунско увежбавање правила, граматичка анализа и превођење.

¹⁹ Рујица Радојчић, *Сѣрукѣурно-садржинске и функционалне каракѣеристѣике дидакѣичких ѣрамаѣика рускоѣ језика у инословенскоѣ (срѣскоѣ и хрѣвѣјскоѣ) ѣоворноѣ средини*. Докторска дисертација. Београд, 2016, 170.

²⁰ Радован Кошутић, *Грамаѣика рускоѣ језика. II. Облицѣ*, Београд, 1914.

²¹ Реч је о *Рускоѣ ѣрамаѣици за срѣске ѣколе*, Јеврема Илића, који је први уѣбеник граматике руског језика код нас. Граматика је штампана у четири издања: 1883, 1896, 1903. и 1908. у Београду.

²² Дара Дамљановић, Ксенија Кончаревић, наведено дело, 128.

Руски књижевни језик се може сврстати у категорију практичне граматике са елементима теоријске²³, намењена је студентима ПБФ²⁴, са доста високим предзнањем, али уз одговарајућу припрему могли су је користити и студенти других факултета и напреднији изучаваоци руског језика.

Руски књижевни језик ће бити и основа за додатак *Речнику руско-српскохрватској језика*, у коме ће у скраћеном облику, у далеко прегледнијој форми, чинити њен саставни део и бити узор за будуће југословенске школске речнике у наредним деценијама.

У раду под називом *Јован Јовановић Змај као њесник словенске емоционалности* (1933), Д. Ђуровић ставља познатог српског песника у шири контекст словенских песника емоционалности, уз освртање на мотиве којима се бавио Јован Јовановић Змај у свом стваралаштву: љубав према природи, породичном животу, деци али и појавама у друштвеном и политичком окружењу. Јован Јовановић Змај је, за Ђуровића, симбол човека чији је живот испуњеним љубавима: према домовини, породици, деци, племенитим и истинским хришћанским вредностима.

Митолошким елементима у песми *Цар Лазар се њриволева царсџву небеском*, Д. Ђуровић се бави у два рада, 1934. и 1935. Један од њих, штампан у посебном издању, представља предавање одржано у литерарној секцији II међународнога конгреса словенских филолога у Варшави 21. септембра 1934. а други је штампан у часопису *Пуи*²⁵. Д. Ђуровић се у ова два рада бави омиљеном темом повезивања митологије са мотивима из српске народне поезије, тако помиње тумачења за симболе сокола, ластавице и сл., али и подсећа да су моралне вредности једино мерило по коме се може посматрати појединац, а добровољна жртва за опште добро, као што је то била цара Лазара је највећи човеков идеал. Док је порука сваком грађанину наше земље да је обавезан да ради на просперитету и уређењу друштвеног живота да би се сви људи осећали као браћа и другови.

Речник руско-српскохрватској језика је најзначајније дело Димитрија Ђуровића, којим је задужио српску русистику, али је неоправдано заборављен због идеолошке критике Р. Лалића²⁶, тадашњег управника Катедре за славистику после изласка другог издања овог речника 1946. *Речник* је доживео три издања: прво

²³ Ружица Радојчић, наведено дело, 171.

²⁴ Дара Дамљановић, Ксенија Кончаревић, наведено дело, 130.

²⁵ Д. Ђуровић, *Мийски елеменай у свејлосџи хришћансџва у њесми „Цар Лазар се њриволева царсџву небеском”*, Пут, 5, Београд, 1/1933–34, 280–286.

²⁶ Радован Лалић, *Једна рђава и шџејџина књија*, Борба, 170, Београд, 17. јул 1946, 2–3.

1936. године, потом 1946. и 2000, што је показатељ колико је овај *Речник* био значајан подухват за своје доба, али и актуелан за прекретницу XX и XXI века. Овај волуминозни речник са 30.000 речи колико се процењује да има на 1101. страна, представља рад вредан помена и поштовања²⁷. Прво издање *Речника* изашло је 26 година после Кошутећевих *Примера* (1910), а први је који је штампан реформисаном азбуком. Од самог аутора сазнајемо да је материјал за *Речник* прикупљао пуних 15 година од почетка рада са студентима Филозофског факултета у Скопљу све до 1936. кад излази из штампе прво издање. На самом почетку рада са студентима схватио је да домаћој академској омладини и круговима образованих људи заинтересованих за руски језик, недостаје један модеран *Руско-српскохрватски речник*.

Макроструктура *Речника* има више целина: Предговор (стр. 7–8) Објашњења (9) Скраћене речи 1) Латинске: (9–10); 2) Српскохрватске (10–11), руска азбука (12), списак назива основних бројева од 1–20, потом десетице до 100, 101, 200, 300, 400, 500, 600 до 1000 и 1000000. Граматика руског језика садржи напомене О руском правопису (15–17), Фонетика (17–29), Морфологија (30–73) и Речник (75–1101). На самом почетку аутор се бави природом акцента и местом акцента у речи, даје импресиван списак латинских и српскохрватских скраћеница. Латинске речи се односе углавном на граматичке (категорије) појмове, док Српскохрватске скраћенице, обележавају 97 категорија (квалификатори порекла, дијалектизми, професионализми итд). После поглавља Фонетика, а пре самог текста речника Д. Ђуровић ставља напомену да ће у *Речнику* бити обележен само изговор тежих речи будући да је у Фонетици дато доста објашњења о руском изговору. У *Речнику руско-српскохрватској језика* потом следи детаљни преглед граматике руског језика, тек мало сажетија верзија *Руској књижевној језика* прилагођена потребама *Речника*, без дијахронијских напомена и описа, одсуствују и поређења са другим језицима, као и део о синтакси. Проблему нове, реформисане, руске ортографије је посвећено доста простора уз историјски осврт на предуслове и токове промена, те таксативно бележење свих новонасталих помена, као и ауторов однос према њима.

У самом *Речнику* приметан је утицај речника Владимира Даља *Толковий словарь живого великорусскаго языка* из 1905. и Кошутећевих *Примера*²⁸, о чему сведочи и сам аутор исписујући на крају

²⁷ Ксенија Кончаревић, „Лексикографско дело Димитрија Ђуровића”, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане*, 47/1, 2018, 456.

²⁸ Радован Кошутећ, *Примери књижевној језика руској*. Књига 3: Речник, 1910 (2. издање 1911, 3. издање 1926).

Речника литературу коју је користио. *Речник* је образован по принципу творбених гнезда, у једном речничком чланку се даје семантизација лексеме и њених изведеница. У *Речнику* су присутни лингвокултуролошки коментари код безеквивалентне лексике, дефиниције појмова из разних наука и објашњења историјских догађаја, а значајан део чине устаљене синтагме и фразеологизми. Све нам то указује на чињеницу да је др Димитрије Ђуровић био интелектуалац и педагог широких интересовања и добар познавалац богатог лексичког фонда руског језика.

Овај основни једносмерни руско-српскохрватски речник представља озбиљно лексикографско дело за своје доба. Стога и не чуди чињеница да се у новије време појавило више радова²⁹ у којима се покушава исправити неправда нанету писцу *Речника*, због идеолошке критике, те је започета ревизија овог дела и његовог значаја за историју домаће славистике на научни и релевантан начин.

Наше мишљење је да штампање трећег издања овог *Речника* на прекретници два века (2000) није било случајно јер се осећала велика празнина и потреба у праћењу лексике различитих професионалних жанрова, а посебно је био видљив недостатак у религиозној лексици и појмовима везаних за православни религијски обред. Овај недостатак је могао да надомести Ђуровићев *Речник руско-српскохрватског језика* до изласка из штампе двосмерног *Руско-српског и српско-руског теолошког речника*³⁰.

Речник руско-српскохрватског језика је најзначајније дело Димитрија Ђуровића, којим је задужио домаћу славистику међуратног периода.

Рад *О српскохрватском јеницивју* на -ӑ, Димитрије Ђуровић публикује у Лавову у часопису *Журнал славянської філології „Слово”* 1937. године, на украјинском језику. Студија се састоји од 8 страница текста написаних на украјинском језику. Д. Ђуровић појаву наставка -ӑ, у генитиву множине именица, лоцира по пореклу и настанку у околину Лима, где је у средњем веку постојала Полимска школа писмености која се развија у многобројним манастирима, а говор те области је био књижевни језик српских земаља. Ова особина српскохрватског језика није својствена чакавским и кајкавским говорима и није продрла у све штокавске говоре, истиче аутор у закључним реченицама овога рада.

²⁹ Ксенија Кончаревић, „Прилог проучавању међуратне славистике: Русистички опус др Димитрија Ђуровића”, *Славистика*, XIII, Београд, 2009, 497–508; Дара Дамљановић, Ксенија Кончаревић, наведено дело; Маја Павловић Шјатинац, наведено дело; Ксенија Кончаревић, 2018, наведено дело.

³⁰ Ксенија Кончаревић, Милан Радовановић, *Руско-српски и српско-руски теолошки речник*. Београд: Службени гласник 2012.

Овај етнолингвистички рад доноси интересантне и занимљиве информације из српске културне историје и као такав је могао бити занимљив читаоцу у Украјини и околним земљама, упознајући читаоца са манастирима које су саградила кнежевска браћа Немања и Мирослав, потом о Милешеви као центру српске просвете и писмености, како каже аутор, односно центру преписивачке, писарске и образовне делатности одакле се ширила писменост у друге крајеве српских земаља.

Д. Ђуровић 1938. године публикује рад *Симболи у народној поезији*, који је по форми један од радова са бољом научном апаратуром. Д. Ђуровић се у овој расправи бави појединим симболима из народне поезије, неки од њих се срећу и у другим културама. Симболи које овом приликом аутор обрађује су: цвеће, застава и барјак; број три; потом животиње у упоредној митологији више земаља као што су соко, лабуд, ластавица, гавран, кукавица; природне појаве које такође могу бити симболи, као што су помрачење сунца или залазак сунца, падање звезда, све су то весници смрти или несреће. На крају Д. Ђуровић закључује да су симболи у народној књижевности устаљени, а у уметничкој књижевности је то визија сваког писца понаособ. У радовима овог типа највише се испољава ауторово надахнуће у описивању појава из народне и светске књижевности, као и његова ерудиција.

4.

Имајући у виду до сада речено о Димитрију Ђуровићу, можемо изнети неколико закључака о животу и делу Димитрија Ђуровића и његовом доприносу домаћој славистици. Свој вансеријски таленат и знања које је стицао у престижним научним установама свога времена широм Европе, а највише у Русији, Димитрије Ђуровић нажалост, није у потпуности искористио и није дао онај зрео плод који би се од научника његових могућности с правом могао очекивати. Одличне темеље поставио је у младости током школовања на најбољим универзитетима у Русији и током студијских боравака у Прагу и Лајпцигу, али од повратка у земљу долази до стагнирања, немајући увида у новију литературу (делом због немогућности њеног праћења у Краљевини СХС/Југославији, због прекида дипломатских, научних и културних веза са СССР-ом). Од тридесетих година двадесетог века почиње његов постепени прелазак са научног рада на научно-популарни и публицистички рад, доста су у томе допринела и његова политичка интересовања и чланство у организацији „Народна одбрана”.

Доминантна Ђуровићева карактеристика је, рекли бисмо, неуморан дух који га је подстицао да непрекидно и упорно пише књиге и објављује радове како у посебним издањима тако и у многобројним домаћим и у неколико страних часописа, наилазећи на позитивне и негативне критике и осврте домаће и стране стручне и научне јавности.

Димитрије Ђуровић је својим разноврсним стваралачким опусом оставио трага у српској међуратној лексикографији, граматологији, лингводидактици и лингвокултурологији. Овај рад је посвећен сажетом представљању најважнијих дела Димитрија Ђуровића с циљем да се преиспита његов значај и допринос српској међуратној славистици.

Надамо се да ће наш рад помоћи да дело неуморног прегаоца домаће славистике др Димитрија Ђуровића нађе ново место у историји славистике и русистике, оно које заслужује и које му припада.

Мср Драгана Д. Савин,
професор руског језика
и књижевности,
Универзитет у Београду,
Филолошки факултет,
Докторске студије
dragananauka@gmail.com